2. शिक्षण क्षेत्रात काम करणाऱ्या प्रमुख संस्था व त्यांचे कार्य

युनिसेफ

[United Nations Children's Emergency Fund-UNICEF) • स्थापना : 11 डिसेंबर, 1946

• संस्थापक: लुडविक राजचमॅन

• मुख्यालय : न्यूयॉर्क

• ध्येय : जगभरातील लहान मुलांना अन्न व आरोग्याची सेवा पुरविणे.

युनिसेफ (UNICEF) ही संस्था जगभरातील बालकांचे आरोग्य व शिक्षण यांच्या संदर्भात कार्य करते. या संस्थेचे पूर्ण नाव 'युनायटेड नेशन्स इंटरनॅशनल चिल्ड्रन्स एज्युकेशनल फंड' (UNICEF) असे आहे. त्याला संयुक्त राष्ट्रांचा बालनिधी असेही म्हणतात.

संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेने ११ डिसेंबर, १९४६ रोजी या निधीची स्थापना केली. या संस्थेच्या कार्यकारी मंडळात ३६ सदस्य असतात. त्याचप्रमाणे त्यांचीनिवड ३ वर्षांच्या कार्याकालावधी साठी केली जाते.

विशेष माहिती :

1. युनिसेफ ही संयुक्त राष्ट्राची एक विशेष संस्था आहे.

2.11 डिसेंबर, 1946 रोजी युनायटेड नेशन्स इंटरनॅशनल चिल्ड्रन्स इमर्जन्सी फंड तयार करण्यात आला.

3. पहिले अध्यक्ष - लुडविक राजचमॅन

• कार्ये :

1. बालहक्काचे संरक्षण करणे.

2. HIV बाधीत बालकांना तसेच मातांना औषोपचार करणे.

3. बालकांच्या सर्वांगिण प्रगतीसाठी प्रयत्न करणे.

4. बालकांसाठी आपत्कालीन सेवा पुरविणे.

5. बालकांसाठी लसीचे वितरण करणे.

6. मूलभूत शिक्षण तसेच लैंगिक समानतेसाठी प्रयत्न करणे.

मुख्य उद्देश

जगातील जे देश परकीय आक्रमणाला बळी पडले आहेत अशा देशातील मुलांना साहाय्य करणे हा या संस्थेच्या स्थापनेचा मूळ उद्देश होता. मात्र, पुढील काळामध्ये संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेने विकसनशील देशातील युद्ध व नैसर्गिक आपत्ती यांची झळ पोहोचलेल्या देशातील मुलांनाही या निधीतून मदत केली जावी, असा निर्णय घेतला.

युनिसेफच्या कार्यावर संयुक्त राष्ट्रांचे आर्थिक व सामाजिक मंडळ देखरेख ठेवते.

• कार्य :

1. बालहक्काचे संरक्षण करणे.

2. HIV बाधीत बालकांना तसेच मातांना औषोपचार करणे. 3. बालकांच्या सर्वांगिण प्रगतीसाठी प्रयत्न करणे. 4. बालकांसाठी आपत्कालीन सेवा पुरविणे.

5. बालकांसाठी लसीचे वितरण करणे.

6. मूलभूत शिक्षण तसेच लैंगिक समानतेसाठी प्रयत्न करणे.

मुख्य उद्देश

जगातील जे देश परकीय आक्रमणाला बळी पडले आहेत अशा देशातील मुलांना साहाय्य करणे हा या संस्थेच्या स्थापनेचा मूळ उद्देश होता. मात्र, पुढील काळामध्ये संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेने विकसनशील देशातील युद्ध व नैसर्गिक आपत्ती यांची झळ पोहोचलेल्या देशातील मुलांनाही या निधीतून मदत केली जावी, असा निर्णय घेतला.

युनिसेफच्या कार्यावर संयुक्त राष्ट्रांचे आर्थिक व सामाजिक मंडळ देखरेख ठेवते.

आंतरराष्ट्रीय बालक वर्ष

संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेने १९७९ हे वर्ष आंतरराष्ट्रीय बालक वर्ष म्हणून साजरे केले.

राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण संस्था [The National Council of Educational Research and Training- NCERT]

• स्थापना : 1961 साली स्वायत्त संस्था म्हणून एन.सी.ई.आर.टी. ची स्थापना करण्यात आली.

• उद्दिष्ट : शैक्षणिक गुणवत्ता सुधारणे.

• अध्यक्ष : केंद्रीय मानव संसाधन विकास मंत्री

• पदसिद्ध सभासद : दिल्लीचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी, पालिका सदस्य, सर्व राज्यांचे शिक्षणमंत्री, केंद्रीय मानव संसाधन विकास खात्याचे सचिव,

विद्यापीठ अनुदान मंडळाचे अध्यक्ष, विद्यापीठांच्या कुलगुरूंपैकी 4 कुलगुरू व भारत सरकारने नेमलेले 12 सभासद. केंद्रशासित प्रदेशातील शिक्षणमंत्रीही सभासद असतात.

कार्यकारी संचालक समिती : ही समिती दैनंदिन कार्य पाहते. याच्या 10

स्थापना करण्यात आली.

• उद्दिष्ट : शैक्षणिक गुणवत्ता सुधारणे.

•अध्यक्ष : केंद्रीय मानव संसाधन विकास मंत्री

• पदसिद्ध सभासद : दिल्लीचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी, पालिका सदस्य, सर्व राज्यांचे शिक्षणमंत्री, केंद्रीय मानव संसाधन विकास खात्याचे सचिव,

विद्यापीठ अनुदान मंडळाचे अध्यक्ष, विद्यापीठांच्या कुलगुरूंपैकी 4 कुलगुरू व भारत सरकारने नेमलेले 12 सभासद. केंद्रशासित प्रदेशातील शिक्षणमंत्रीही सभासद असतात.

कार्यकारी संचालक समिती : ही समिती दैनंदिन कार्य पाहते. याच्या 10 उपसमित्या आहेत.

• कार्य :

मानव संसाधन विकास मंत्रालय तसेच केंद्रे व राज्यशासनाला शालेय शिक्षणाबाबत सल्ला व मार्गदर्शन देण्याचे कार्य या संस्थेमार्फत केले जाते.

कार्याचे स्वरूप :

1. शालेय शिक्षणाशी संबंधित संशोधनात समन्वय साधणे व प्रोत्साहन देणे.

2. शिक्षकांचे सेवांतर्गत व सेवापूर्व प्रशिक्षण करणे.

• अंमलबजावणी कार्य या प्रादेशिक संस्थांमार्फत केले जाते.

प्रादेशिक शिक्षणसंस्था भोपाळ, अजमेर, भुवनेश्वर, म्हैसूर व शिलाँग या

ठिकाणी

आहेत.

एन.सी.ई.आर.टी.ची प्रकाशने :

1. शालेय विज्ञान (School Science)

2. प्राथमिक शिक्षक (Primary Teacher)

3. मूल्यशिक्षण (Journal of Value Education)

4. शैक्षणिक पुनर्विलोकन (Educational Review) 5. भारतीय शिक्षण (Indian Education)

.

परिषदेचे महत्त्वाचे उपक्रम :

संशोधन : शिक्षणपद्धतीमध्ये बदल घडवून आणण्यासाठी ही

संस्था संशोधन कार्यक्रमांना उत्तेजन देते तसेच संशोधन कार्यक्रमांना मार्गदर्शन करते.

• प्रशिक्षण क्षेत्रीय शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयांमार्फत सेवापूर्व व सेवांतर्गत प्रशिक्षण कार्यक्रम या परिषदेमार्फत हाती घेतले जातात. छात्रसेवाकाल, आशययुक्त अध्यापन पद्धती, समाजासमवेत कार्य इत्यादी प्रकारच्या नवनवीन कल्पना शिक्षक प्रशिक्षणात रुजविण्यासाठी

4. शैक्षणिक पुनर्विलोकन (Educational Review)

5. भारतीय शिक्षण (Indian Education)

• परिषदेचे महत्त्वाचे उपक्रम :

संशोधन : शिक्षणपद्धतीमध्ये बदल घडवून आणण्यासाठी ही

संस्था संशोधन कार्यक्रमांना उत्तेजन देते तसेच संशोधन कार्यक्रमांना मार्गदर्शन करते.

-प्रशिक्षण क्षेत्रीय शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयांमार्फत सेवापूर्व व

सेवांतर्गत प्रशिक्षण कार्यक्रम या परिषदेमार्फत हाती घेतले जातात. छात्रसेवाकाल, आशययुक्त अध्यापन पद्धती, समाजासमवेत कार्य इत्यादी प्रकारच्या नवनवीन कल्पना शिक्षक प्रशिक्षणात रुजविण्यासाठी ही संस्था सतत प्रयत्नशील असते.

• मूल्यमापन व आदान-प्रदान उपक्रम या उपक्रमाद्वारे सातत्याने पाठ्यपुस्तके व इतर प्रकाशित साहित्याचे मूल्यमापन करण्याची कार्ये हाती घेतली जातात. मूल्यमापन पद्धती, मूल्यमापन साधने व तंत्रे यांचा विकास, परीक्षा सुधारणा इत्यादी कार्यक्रम राबविले जातात. तसेच UNESCO, UNICEF, UNDP या आंतरराष्ट्रीय पातळीवर काम करणाऱ्या संस्थांकडून शिक्षणाची गुणवत्ता वाढावी यासाठी शिक्षक, शैक्षणिक साहित्य, अध्यापन पद्धती आदान-प्रदान कार्यक्रम इत्यादी कार्यक्रम संस्थेमार्फत राबविले जातात.

• विकासयुक्त कार्यक्रम हे कार्यक्रम अध्ययन अध्यापन विषयांशी संबंधित असतात. ही संस्था अभ्यासक्रम विकसन, कार्यपुस्तिका, हस्तपुस्तिका, पाठ्यपुस्तके, अध्ययन-अध्यापन पूरक साहित्य यांचे विकसनासंबंधी उपक्रम हाती घेते.

- प्रयोगशाळा उपकरणे, गुणवत्ताप्रधान अध्ययन साहित्य, शास्त्र विषयातील साहित्य इत्यादी तसेच सुधारित अध्यापनासाठी व मूल्यमापनासाठी पूरक साहित्यनिर्मितीचे कार्य करते.

• प्रकाशन व प्रसारकार्यविषयक उपक्रम : पाठ्यपुस्तके, कार्य- पुस्तिका, हस्तपुस्तिका यांचे विविध भाषांमध्ये प्रकाशन करण्याचे कार्य ही परिषद करते.

महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद [SCERT]

• स्थापना 1964

• मुख्यालय- पुणे

उद्दिष्टे :

1. शैक्षणिक समस्यांबाबत विशेषतः अध्यापक प्रशिक्षणाबाबत संशोधन करणे.

2 मुख्याध्यापक व लिपिकवर्गीय कर्मचाऱ्यांना व्यवस्थापन व

•प्रकाशन व प्रसारकार्यविषयक उपक्रम: पाठ्यपुस्तकें, कार्य- पुस्तिका, हस्तपुस्तिका यांचे विविध भाषांमध्ये प्रकाशन करण्याचे कार्य ही परिषद करते.

5.राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद [SCERT]

• स्थापना 1964

• मुख्यालय पुणे

• उद्दिष्टे :

1. शैक्षणिक समस्यांबाबत विशेषतः अध्यापक प्रशिक्षणाबाबत संशोधन करणे.

2. मुख्याध्यापक व लिपिकवर्गीय कर्मचाऱ्यांना व्यवस्थापन व प्रशासनासंबंधी मार्गदर्शन करणे.

3. शिक्षणाच्या सर्व स्तरांवर अध्यापक प्रशिक्षण संस्थांना विस्तार सेवा पुरविणे.

4. पूर्व प्राथमिक व उच्च माध्यमिक स्तरांवरील संस्थांचे पर्यवेक्षण करणाऱ्या अधिकाऱ्यांना सेवांतर्गत प्रशिक्षण देणे.

5. शैक्षणिक संस्था व अध्यापक यांच्यासाठी अध्यापन साहित्याची निर्मिती करणे.

6. अध्यापक प्रशिक्षण संस्था, माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शाळा तसेच कनिष्ठ महाविद्यालयातील शिक्षकांना सेवांतर्गत प्रशिक्षण देणे.

7. राज्यपातळीवरील अध्यापक विद्यालयांचा अभ्यासक्रम तयार करणे.

ही संस्था 'रिसर्च बुलेटिन' हे इंग्रजी संशोधन त्रैमासिक प्रकाशित करते.

8. शालेय समूह योजनेची अंमलबजावणी करणे.

इ.स. 1968 मध्ये व्यावसायिक शिक्षण व प्रशिक्षण विभागाची

स्थापना करण्यात आली. व्यावसायिक शिक्षण व प्रशिक्षण विभाग हा

कार्यानुभव या विषयासंबंधी प्रशिक्षण देण्याच्या उद्देशाने स्थापन करण्यात आला आहे.

इ.स. 1975-76 मध्ये अभ्यासक्रम विकसन विभाग स्थापन इतर महत्त्वाची माहिती

इ. स. १९६४ मध्ये महाराष्ट्रात राज्य शिक्षणशास्त्र संस्थेची स्थापना करण्यात आली. पुढे १९८४ मध्ये तिची व्याप्ती वाढवून तिचे रूपांतर 'महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद' (Maharashatra State Council of Educational Research and training- MSCERT.) असे करण्यात आले.

या परिषदेचे मुख्यालय पणे येथे आहे. शिक्षक शिक्षणाची गणवत्ता

स्थापना करण्यात आली. व्यावसायिक शिक्षण व प्रशिक्षण विभाग हा कार्यानुभव या विषयासंबंधी प्रशिक्षण देण्याच्या उद्देशाने स्थापन करण्यात आला आहे.

इ.स. 1975-76 मध्ये अभ्यासक्रम विकसन विभाग स्थापन

इतर महत्त्वाची माहिती

इ. स. १९६४ मध्ये महाराष्ट्रात राज्य शिक्षणशास्त्र संस्थेची स्थापना करण्यात आली. पुढे १९८४ मध्ये तिची व्याप्ती वाढवून तिचे रूपांतर 'महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (Maharashatra State Council of Educational Research and training- MSCERT.) असे करण्यात आले.

या परिषदेचे मुख्यालय पुणे येथे आहे. शिक्षक शिक्षणाची गुणवत्ता वाढविणे, डीटीएड चा अभ्यासक्रम तयार करणे, सेवातंर्गत शिक्षक प्रशिक्षण देणे ही कार्ये या संस्थेमार्फत केली जातात. महाराष्ट्र शासनाने १७ ऑक्टोबर, २०१६ च्या निर्णयानुसार संस्थेचे नाव 'विद्या प्राधिकरण' असे केले होते. पण केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार देशातील सर्व संस्थाच्या कामकाजात एकसूत्रता येण्यासाठी संस्थेचे नाव २०१८ मध्ये पुन्हा पूर्वीप्रमाणेच "महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद" असे करण्यात आले आहे.

महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे. या संस्थेच्या प्रमुखपदी संचालक असतात. या परिषदेचे एक सल्लागार मंडळ असून त्याचे अध्यक्ष शालेय शिक्षणमंत्री असतात.

करण्यात आला. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषदेच्या वतीने शैक्षणिक मासिक 'जीवन शिक्षण'चे संपादन व प्रकाशन केले जाते.

6.राष्ट्रीय शिक्षण नियोजन व प्रशासन [The National Institute of Educational Planning and Administration-NIEPA

- स्थापना सन 1860 च्या सोसायटी रजिस्ट्रेशन ॲक्ट नुसार 1989 साली उच्च शिक्षण विभाग आणि मानव संसाधन विकास मंत्रालय यांनी मिळून राष्ट्रीय शिक्षण नियोजन व प्रशासन संस्थेची स्थापना केली आहे..

. • रचना

अध्यक्षांची निवड : भारत सरकारच्या मनुष्यबळ विकास मंत्रालयामार्फत केली जाते.

सभासद : शिक्षण व वित्त विभागातील प्रतिनिधी, शिक्षण प्रशासन विभागातील प्रतिनिधी, योजना विभागातील प्रतिनिधी, राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद यामधील प्रतिनिधी, विद्यापीठ अनुदान मंडळातील प्रतिनिधी. राज्याचे शिक्षण सचिव व शिक्षण संचालक

स्थापना करण्यात आली. व्यावसायिक शिक्षण व प्रशिक्षण विभाग हा कार्यानुभव या विषयासंबंधी प्रशिक्षण देण्याच्या उद्देशाने स्थापन करण्यात आला आहे.

इ.स. 1975-76 मध्ये अभ्यासक्रम विकसन विभाग स्थापन

इतर महत्त्वाची माहिती

इ. स. १९६४ मध्ये महाराष्ट्रात राज्य शिक्षणशास्त्र संस्थेची स्थापना करण्यात आली. पुढे १९८४ मध्ये तिची व्याप्ती वाढवून तिचे रूपांतर 'महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (Maharashatra State Council of Educational Research and training- MSCERT.) असे करण्यात आले.

या परिषदेचे मुख्यालय पुणे येथे आहे. शिक्षक शिक्षणाची गुणवत्ता वाढविणे, डीटीएड चा अभ्यासक्रम तयार करणे, सेवातंर्गत शिक्षक प्रशिक्षण देणे ही कार्ये या संस्थेमार्फत केली जातात. महाराष्ट्र शासनाने १७ ऑक्टोबर, २०१६ च्या निर्णयानुसार संस्थेचे नाव 'विद्या प्राधिकरण' असे केले होते. पण केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार देशातील सर्व संस्थाच्या कामकाजात एकसूत्रता येण्यासाठी संस्थेचे नाव २०१८ मध्ये पुन्हा पूर्वीप्रमाणेच "महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद" असे करण्यात आले आहे.

महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे. या संस्थेच्या प्रमुखपदी संचालक असतात. या परिषदेचे एक सल्लागार मंडळ असून त्याचे अध्यक्ष शालेय शिक्षणमंत्री असतात.

करण्यात आला. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषदेच्या वतीने शैक्षणिक मासिक 'जीवन शिक्षण'चे संपादन व प्रकाशन केले जाते.

राष्ट्रीय शिक्षण नियोजन व प्रशासन [The National Institute of Educational Planning and Administration-NIEPA

- स्थापना सन 1860 च्या सोसायटी रजिस्ट्रेशन ॲक्ट नुसार 1989 साली उच्च शिक्षण विभाग आणि मानव संसाधन विकास मंत्रालय यांनी मिळून राष्ट्रीय शिक्षण नियोजन व प्रशासन संस्थेची स्थापना केली आहे..

. • रचना

अध्यक्षांची निवड : भारत सरकारच्या मनुष्यबळ विकास मंत्रालयामार्फत केली जाते.

सभासद : शिक्षण व वित्त विभागातील प्रतिनिधी, शिक्षण प्रशासन विभागातील प्रतिनिधी, योजना विभागातील प्रतिनिधी, राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद यामधील प्रतिनिधी, विद्यापीठ अनुदान मंडळातील प्रतिनिधी. राज्याचे शिक्षण सचिव व शिक्षण संचालक

• स्थापना सन 1860 च्या सोसायटी रजिस्ट्रेशन ॲक्ट नुसार 1989 साली उच्च शिक्षण विभाग आणि मानव संसाधन विकास मंत्रालय यांनी मिळून राष्ट्रीय शिक्षण नियोजन व प्रशासन संस्थेची स्थापना केली आहे.

• रचना

7

अध्यक्षाची निवड : भारत सरकारच्या मनुष्यबळ विकास मंत्रालयामार्फत केली जाते.

सभासद : शिक्षण व वित्त विभागातील प्रतिनिधी, शिक्षण प्रशासन विभागातील प्रतिनिधी, योजना विभागातील प्रतिनिधी, राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद यामधील प्रतिनिधी, विद्यापीठ अनुदान मंडळातील प्रतिनिधी, राज्याचे शिक्षण सचिव व शिक्षण संचालक आणि काही शिक्षण तज्ज्ञ सभासद असतात.

कार्ये :

1. ही संस्था राज्य व केंद्र स्तरावर शिक्षणक्षेत्राशी संबंधित अधिकाऱ्यांना व प्रशासकांना प्रशिक्षण देते.

2. शिक्षण प्रशासनाबाबत संशोधन, सल्ला व मार्गदर्शन करते.

3. राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर विविध संस्थांना व्यावसायिक सल्ला देण्याचे काम या संस्थेचे तज्ज्ञ करतात. संस्थेचे ग्रंथालय संपूर्ण आशिया खंडात उत्कृष्ट दर्जाचे आहे.

4. शैक्षणिक प्रशासनविषयक कार्य करणाऱ्या प्रशिक्षण संस्थांना त्यांच्या विनंतीवरून सल्ला देते व मार्गदर्शन करते.

5. प्रशासकीय वित्तीय कार्यप्रणालीसंदर्भात अधिकाऱ्यांसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केले जातात.

6. सर्वांसाठी प्राथमिक शिक्षण/सर्वशिक्षा अभियान यांसारख्या शासनाच्या ध्येयधोरणांसंदर्भात प्रशासकीय व व्यवस्थापकीय क्षेत्रातील

अधिकाऱ्यांसाठी अल्प मुदतीचे प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केले जातात. 7. ग्रामीण भागातील शिक्षण, महिला शिक्षण, आरोग्य

शिक्षण, समाजकल्याण, महिला व बालकल्याण, लिंगभेद निर्मूलन, आदिवासी शिक्षण व त्यांचा विकास इत्यादींच्या संदर्भात विकासात्मक कार्यपद्धतीविषयी मार्गदर्शक तत्त्वे विकसित करून त्यानुसार प्रशासकीय व व्यवस्थापकीय अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देते.

महाराष्ट्र शैक्षणिक नियोजन व प्रशासन संस्था [Maharashtra Institute of Educational planning Administration- MIEPA]

गंगवार

7. ग्रामीण भागातील शिक्षण, महिला शिक्षण, आरोग्य शिक्षण, समाजकल्याण, महिला व बालकल्याण, लिंगभेद निर्मूलन, आदिवासी शिक्षण व त्यांचा विकास इत्यादींच्या संदर्भात विकासात्मक कार्यपद्धतीविषयी मार्गदर्शक तत्त्वे विकसित करून त्यानुसार प्रशासकीय व व्यवस्थापकीय अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देते.

महाराष्ट्र शैक्षणिक नियोजन व प्रशासन संस्था [Maharashtra Institute of Educational planning Administration- MIEPA]

• मुख्यालय औरंगाबाद

• प्रमुख कार्ये :

1. राज्यातील शैक्षणिक नियोजन व प्रशासनात संशोधन करणे.

शिक्षण क्षेत्रात काम करणाऱ्यांना शैक्षणिक नियोजन व प्रशासनाबाबत

प्रशिक्षण देणे. संबंधित विषयासंबंधी साहित्य तयार करणे.

2. संबंधित विषयासंबंधी साहित्य प्रकाशित करणे.

3. शिक्षण गुणवत्ता वाढीस हातभार लावणे.

7.राष्ट्रीय शिक्षक शिक्षण परिषद [National Council for Teacher Education-NCTE]

• स्थापना : NCTE Act, 1993 संमत करण्यात आला आणि त्यानुसार 17 ऑगस्ट, 1995 रोजी वैधानिक संस्था म्हणून राष्ट्रीय शिक्षक शिक्षण परिषदेची स्थापना करण्यात आली.

• मुख्यालय : दिल्ली येथे असून बंगलोर, भोपाळ, भुवनेश्वर व जयपूर या ठिकाणी प्रादेशिक समित्या आहेत.

उद्दिष्टे :

देशातील शिक्षक शिक्षण व्यवस्थेचा नियोजित व समन्वयीत विकास घडवून आणणे.

2. शिक्षक शिक्षण व्यवस्थेतील मानके व गुणवत्तेचे नियमन करून ती

राखणे.

कार्ये :

1. देशातील विविध राज्यांमध्ये शिक्षक शिक्षणाचे जवळपास 15 कोर्सेस चालविले जातात.

2. शिक्षकांना अध्यापनासाठी तयार करण्यासाठी संशोधन व प्रशिक्षण

उद्दिष्टे :

देशातील शिक्षक शिक्षण व्यवस्थेचा नियोजित व समन्वयीत विकास घडवून आणणे.

2. शिक्षक शिक्षण व्यवस्थेतील मानके व गुणवत्तेचे नियमन करून ती

राखणे.

कार्ये :

1. देशातील विविध राज्यांमध्ये शिक्षक शिक्षणाचे जवळपास 15 कोर्सेस चालविले जातात.

2. शिक्षकांना अध्यापनासाठी तयार करण्यासाठी संशोधन व प्रशिक्षण यांमार्फत प्रशिक्षित करण्यात येते.

3. अध्यापक शिक्षण महाविद्यालयांना मान्यता देणे,

4. अध्यापक शिक्षणात नवीन पाठ्यक्रम व प्रशिक्षण कार्यक्रम सुरू करण्यासाठी परवानगी देणे.

.

8.टाटा सामाजिक विज्ञान संस्था [Tata Institute of Social Science-TISS]

• स्थापना : 1936 (सुरुवातीचे नाव ग्रॅज्युएट स्कूल ऑफ सोशल वर्क) सर दोराबजी टाटा 1944 नावामध्ये बदल- टाटा सामाजिक विज्ञान संस्था

• प्रमुख कार्य :

1. सतत ज्ञान, विकास आणि अनुप्रयोगाच्या माध्यमातून सामाजिक बदल घडवून आणणे.

2. लोककेंद्रित पर्यावरणीयदृष्ट्या शाश्वत आणि न्याय अशी समाज- व्यवस्था निर्माण करणे.

3. सर्वांसाठी सन्मान, समानता, सामाजिक न्याय आणि मानवी हक्क यांचे संरक्षण करणे.

संस्थेचा इतिहास

सर दोराबजी टाटा ग्रॅज्युएट स्कूल ऑफ सोशल वर्क म्हणून टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ सोशल सायन्सेस (TISS) ची स्थापना 1936 मध्ये झाली. 1944 मध्ये ते टाटा सामाजिक विज्ञान संस्था म्हणून बदलले गेले

.

•स्थापना 1974

संस्थापक : डॉ. रघुनाथ जी, लागू, जी कुलकर्णी

मुख्यालय: मुंबई

• प्रमुख कार्य :

1. प्राथमिक शाळेपासून पदवीपूर्ण महाविद्यालयीन स्तरापर्यंत विज्ञान

आणि गणिताच्या शिक्षणातील उत्कृष्टतेस प्रोत्साहन देणे.

2. देशातील वैज्ञानिक साक्षरतेच्या वाढीस प्रोत्साहन देणे. 3. संशोधन आणि विकासास प्रोत्साहन देणे.

4. शिक्षक अभिमुखता आणि विज्ञान लोकप्रियता वाढीस लावणे. 5. ऑलिम्पियाड्स तसेच इतर विद्यार्थ्यांच्या पालन-पोषणाचा कार्यक्रम राबविणे.

• इंग्रजी आणि विदेशी भाषा विद्यापीठ [The English & Foreign Languages University-EFLU)

.

.

• स्थापना 1958

'मुख्यालय: हैद्राबाद

'प्रमुख कार्य:

1. इंग्रजी व परदेशी भाषेच्या अभ्यासाला वाहिलेले शिक्षक इंग्रजी व

परदेशी भाषांमध्ये शिक्षक, शिक्षण साहित्य, भाषाशास्त्र, आंतरशाखात्मक

व सांस्कृतिक अभ्यास या क्षेत्रात प्रगत संशोधन व प्रशिक्षण देणे.

2. एम.ए. इंग्लिश कॅफेटेरिया प्रोग्राम हा एकमेव प्रोग्राम आहे जो संपूर्णपणे भारतातील या विद्यापीठात लागू केला जातो.

3. इंग्रजी आणि विदेशी भाषा विद्यापीठ हे दक्षिण आशियातील भाषांना समर्पित असे एकमेव विद्यापीठ आहे.

9.राज्य विज्ञान शिक्षणसंस्था [SISE]

• स्थापना: 1968

राज्य विज्ञान शिक्षणसंस्था [SISE]

• स्थापना 1968

• मुख्यालय : नागपूर उद्दिष्टे :

1. लोकविज्ञानाचा प्रसार करणे.

2.शास्त्रांच्या अभ्यासाला पूरक उपक्रमांचे आयोजन करणे. शास्त्र अध्यापकांचे उद्बोधन करणे.

3. शास्त्र विषयासाठी अध्ययन-अध्यापन साहित्य निर्माण करणे.

कार्य :

1. राष्ट्रीय प्रज्ञाशोध परीक्षेसाठी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करणे. 2. राज्यातील ठरावीक शाळांमध्ये विज्ञान छंद मंडळे चालविणे. राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषदेने सांगितलेल्या विषयांवर विद्यार्थ्यांनी तयार केलेल्या प्रतिकृतींचे प्रदर्शन भरविणे. 3. विद्यार्थ्यांना विज्ञान विषयावर आपले विचार मांडण्याची संधी मिळावी म्हणून विद्यार्थी विज्ञान मेळावे भरविणे, 4. शाळांना विज्ञान साहित्याच्या पेट्या पुरविणे, 6. राज्यातील आदिवासी शाळांना पत्राद्वारे मार्गदर्शन करणे. 7. शास्त्र अध्ययन-अध्यापनाच्या विविध बाबींचे मार्गदर्शन करण्याकरिता शाळा दत्तक घेणे.

करण्याकरिता शाळा दत्तक घेणे.

राज्य आंग्लभाषा संस्था [SIE]

• स्थापना: मुंबई, जून 1965

• सध्याचे कार्यालय : औरंगाबाद, 1 एप्रिल, 1986

उद्दिष्टे आणि कार्ये :

1. चार ते सहा दिवसांची मार्गदर्शन शिबिरे भरविणे. निवड शाळांतून श्रवण मंडळाची स्थापना करणे. इंग्रजी भाषा अध्यापकांना प्रशिक्षण देणे.

2. इंग्रजी भाषा अध्ययन-अध्यापनास उपयुक्त शैक्षणिक साहित्यनिर्माण करणे. कृतिसत्राद्वारा इंग्रजी भाषा शिक्षकांना शिक्षण देणे.

3. आदिवासी विभागातील जिल्ह्यांमध्ये एका आठवड्याचे कृतिसत्र ठेवणे.

4. इतर सरकारी संस्थांना इंग्रजी भाषाविषयक उपक्रमात मदत करणे. 5. नवीन अभ्यासक्रम, पाठ्यपुस्तके आणि त्यांचे अध्ययन व अध्यापन यांकरिता मार्गदर्शन सत्रांचे आयोजन करणे.

6. आदिवासी आणि इतर शैक्षणिकदृष्ट्या मागास भागातील अध्यापकांना प्रशिक्षण देणे.

10. शिक्षकांना इंग्रजी भाषा शिकविण्यासाठी मार्गदर्शन करणे.

11. इंग्रजी भाषा अध्यापनाविषयीच्या नवीन प्रवाहांचा शिक्षकांना परिचय करून देणे.

12. शिक्षकांची इंग्रजी भाषा समृद्ध करणे.

जिल्हा शिक्षण प्रशिक्षण संस्था [DIET]

• स्थापना 1986

• मुख्यालय: प्रत्येक जिल्ह्याच्या ठिकाणी

• उद्दिष्टे आणि कार्ये :

1. औपचारिक शिक्षण, सेवापूर्व व सेवांतर्गत शिक्षण प्रौढ शिक्षण, पर्यवेक्षण निरंतर शिक्षण इत्यादींसाठी शिक्षकांना प्रशिक्षण देणे. 2. जिल्हा शिक्षण मंडळ आणि इतर संस्थांना मार्गदर्शन करणे व

जिल्हा शिक्षण प्रशिक्षण संस्था [DIET]

• स्थापना 1986

FOSTER STEY

• मुख्यालय: प्रत्येक जिल्ह्याच्या ठिकाणी

• उद्दिष्टे आणि कार्ये :

1. औपचारिक शिक्षण, सेवापूर्व व सेवांतर्गत शिक्षण प्रौढ शिक्षण, पर्यवेक्षण निरंतर शिक्षण इत्यादींसाठी शिक्षकांना प्रशिक्षण देणे. 2. जिल्हा शिक्षण मंडळ आणि इतर संस्थांना मार्गदर्शन करणे व सल्ला देणे.

3. शाळासमूह व जिल्हा शिक्षण मंडळ यांना शैक्षणिक बाबतीत तात्त्विक साहाय्य करणे.

4. प्राथमिक व उच्च माध्यमिक शाळा आणि अनौपचारिक व प्रौढ शिक्षण इत्यादींसाठी मूल्यमापन केंद्र म्हणून कार्य करणे.

5. शिक्षक व निर्देशक यांच्यासाठी तज्ज्ञ मार्गदर्शन आणि अध्ययन केंद्र म्हणून कार्य करणे.

महाराष्ट्र पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ

• स्थापना : 27 जानेवारी, 1967

• मुख्यालय पुणे

'उद्देश व कार्ये :

1. अभ्यासक्रमांचे संशोधन करणे.

2. पहिली ते सातवी इयत्तांकरिता भाषा विषयाची पाठ्यपुस्तके तयार करणे, प्रकाशित करणे आणि त्यांचे वितरण करणे.

3. मुलांसाठी शब्दकोश, संस्कार वाचनमाला, गोष्टी बालगीते, किशोर मासिके इत्यादी पूरक शैक्षणिक साहित्य तयार करणे.

4. पाठ्यपुस्तकांचे प्रकाशन करणे.

5.8 ते 12 वी च्या भाषा विषयांची महाराष्ट्राच्या माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाने तयार केलेली पुस्तके छापणे आणि

वितरित करणे.

6. शिक्षकांकरिता हस्तपुस्तिका, विद्यार्थ्यांकरिता स्वाध्याय पुस्तिका तयार करून प्रकाशित करणे आणि वितरित करणे.

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ

3. मुलांसाठी शब्दकोश, संस्कार वाचनमाला, गोष्टी बालगीते, किशोर मासिके इत्यादी पूरक शैक्षणिक साहित्य तयार करणे.

4. पाठ्यपुस्तकांचे प्रकाशन करणे.

5.8 ते 12 वी च्या भाषा विषयांची महाराष्ट्राच्या माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाने तयार केलेली पुस्तके छापणे आणि

वितरित करणे.

6. शिक्षकांकरिता हस्तपुस्तिका, विद्यार्थ्यांकरिता स्वाध्याय पुस्तिका तयार करून प्रकाशित करणे आणि वितरित करणे.

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ - स्थापना 1 जानेवारी, 1965

• मुख्यालय पुणे

• विभागीय कार्यालये पुणे, नाशिक, औरंगाबाद, नागपूर, कोल्हापूर, अमरावती, मुंबई, लातूर.

उद्देश व कार्ये :

1. माध्यमिक शालांत परीक्षा घेणे.

2. उच्च माध्यमिक शालांत परीक्षा घेणे.

3. उच्च माध्यमिक आणि माध्यमिक शालांत परीक्षेची प्रमाणपत्रे देणे. इ. 8 वी ते 12 वी या माध्यमिक शिक्षणासाठी पाठ्यपुस्तके निर्माण करणे.

4. 8 वी ते 12 वी चा माध्यमिक शिक्षणाच्या स्तरावरील अभ्यासक्रम तयार करणे.

5. माध्यमिक शिक्षणाविषयी धोरणाबाबत राज्य सरकारला मार्गदर्शन करणे आणि सल्ला देणे.

6. उच्च माध्यमिक आणि माध्यमिक शालांत परीक्षांचा निकाल जाहीर करणे.

राज्य शैक्षणिक तंत्रज्ञान संस्था (बालचित्रवाणी)

• स्थापन: 1972

• मुख्यालय पुणे

• उद्देश व कार्ये :

1. शालेय दूरदर्शन पाठलेखकांना प्रशिक्षण देणे. 2. अवकाश पाठलेखकांना प्रशिक्षण देणे.

3. राज्यातील शाळांना दूरदर्शन संच पुरविणे.आणि प्रचार करणे

• मुख्यालय पुणे • उद्देश व कार्ये :

1. शालेय दूरदर्शन पाठलेखकांना प्रशिक्षण देणे. 2. अवकाश पाठलेखकांना प्रशिक्षण देणे. 3. राज्यातील शाळांना दूरदर्शन संच पुरविणे.

4. शैक्षणिक संस्थांत शैक्षणिक तंत्रज्ञानाचा प्रसार आणि प्रचार करणे. 5. दूरदर्शन संचाची दुरुस्ती आणि देखभाल करण्याकरिता कृतिसत्रे आयोजित करणे.

6. शैक्षणिक संस्थांना दूरदर्शन संच सवलतीच्या किमतीत पुरविणे. 7. शालेय आकाशवाणी पाठलेखकांना प्रशिक्षण देणे.

8.अभ्यासक्रमाला अनुसरून विशेषतः शास्त्र आणि इंग्रजी या विषयांचे कार्यक्रम तयार करणे.

9. दूरदर्शन व शैक्षणिक अभ्यासक्रमावर आधारित कार्यक्रम तयार करणे.

• अखिल भारतीय तांत्रिक शिक्षण परिषद् The All India Council for TechnicalEducation- AICTE

स्थापना-1945

मुख्यालय- नवी दिल्ली

एकूण मनुष्यबळ नियोजनात तांत्रिक शिक्षण हे महत्त्वाचे असून त्यावरच रोजगार आणि विकास अवलंबून आहे. भारतात तंत्रज्ञानविषयक शिक्षण कौशल्य पदविका, पदवी आणि पदव्युत्तर शिक्षण असे विविध स्तरांवर दिले जाते.

विद्यापीठ अनुदान आयोग

[The University Grant Commission UGC] 1944 साली नियुक्त करण्यात आलेल्या 'सार्जंट' समितीच्या अहवालामध्ये विद्यापीठ अनुदान समिती स्थापन करण्याची सूचना केली होती. 1952 साली असा निर्णय घेण्यात आला की, उच्च शिक्षणाला देण्यात येणारा निधी विद्यापीठ अनुदान आयोगाकडे सोपविण्यात यावा. या आधारे 1953 साली मौलाना आझाद (तत्कालीन शिक्षणमंत्री) यांच्या हस्ते विद्यापीठ अनदान आयोगाची

तंत्रज्ञानविषयक शिक्षण कौशल्य पदविका, पदवी आणि पदव्युत्तर शिक्षण असे विविध स्तरांवर दिले जाते.

विद्यापीठ अनुदान आयोग

[The University Grant Commission UGC] 1944 साली नियुक्त करण्यात आलेल्या 'सार्जंट' समितीच्या अहवालामध्ये विद्यापीठ अनुदान समिती स्थापन करण्याची सूचना केली होती. 1952 साली असा निर्णय घेण्यात आला की, उच्च शिक्षणाला देण्यात येणारा निधी विद्यापीठ अनुदान आयोगाकडे सोपविण्यात यावा. या आधारे 1953 साली मौलाना आझाद (तत्कालीन शिक्षणमंत्री) यांच्या हस्ते विद्यापीठ अनुदान आयोगाची स्थापना करण्यात आली.

1956 साली वैधानिकरीत्या संसदेच्या कायद्यातून विद्यापीठ अनुदान आयोग स्थापन करण्यात आले. 5 नोव्हेंबर, 1956 रोजी 'विद्यापीठ अनुदान आयोगा'स वैधानिक स्वरूप प्राप्त झाले.

अधिकार :

1. उच्च शिक्षणाचा दर्जा राखणे व समन्वय साधणे.

2. विद्यापीठ अनुदान आयोग कायद्याच्या कलम 12 नुसार अनुदानास पात्र असणाऱ्या विद्यापीठांना व महाविद्यालयांना अध्यापन, संशोधन व विस्तारकार्य करण्यासाठी शासन आयोगाला योजना निधी व योजनेतर निधी उपलब्ध करून देते.

मुख्यालय- दिल्ली.

• रचना : यामध्ये एक अध्यक्ष, एक उपाध्यक्ष आणि दहा इतर

सभासद असतात.

• नेमणूक : केंद्र सरकार करते.

• अध्यक्ष : केंद्र वा राज्यशासनामध्ये अधिकारी नसलेल्या व्यक्तींपैकी एकाची निवड अध्यक्ष म्हणून करण्यात येते. सध्याचे अध्यक्ष- एम जगदीश कुमार

• सभासद : इतर दहा सभासदापैकी दोन केंद्र सरकारचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी त्या सरकारच्या अधिकाऱ्यांकडून निवडलेले असतात.

एनसीटीई (NCTE)

भारतातील शिक्षक शिक्षणाची गुणवत्ता वाढविण्यासाठी व शिक्षक शिक्षण संस्थावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी एखादी संस्था स्थापन करण्यात यावी, अशी शिफारस कोठारी आयोगाने केली होती त्यानसार २१ मे १९७३ मध्ये

व्यक्तपिकी एकाची निवड अध्यक्ष म्हणून करण्यात येते. सध्याचे अध्यक्ष एम जगदीश कुमार

• सभासद इतर दहा सभासदापैकी दोन केंद्र सरकारचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी त्या सरकारच्या अधिकाऱ्यांकडून निवडलेले असतात.

एनसीटीई (NCTE)

भारतातील शिक्षक शिक्षणाची गुणवत्ता वाढविण्यासाठी व शिक्षक शिक्षण संस्थावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी एखादी संस्था स्थापन करण्यात यावी, अशी शिफारस कोठारी आयोगाने केली होती. त्यानुसार २१ मे १९७३ मध्ये राष्ट्रीय शिक्षक शिक्षण परिषदेची (National Council of Teacher Education NCTE) स्थापन करण्यात आली. सुरुवातीच्या काळात या संस्थेचे कार्य शिक्षक शिक्षणाच्या संदर्भात सल्लादायी स्वरूपाचे होते. वैधानिक स्वायत्तता सन १९८६ च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात एनसीटीई संस्थेला वैधानिक स्वायत्तता देण्याची शिफारस करण्यात आली होती. त्यानुसार भारत सरकारने राष्ट्रीय शिक्षक शिक्षण परिषद

अधिनियम, १९९३ (National Council of Teacher Education- १९९३) हा संमत करण्यात आला. या कायद्यामुळे

संस्थेला १७ ऑगस्ट, १९९५ रोजी वैधानिक दर्जा प्राप्त झाला.

संस्थेचे मुख्यालय व प्रादेशिक कार्यालये

एनसीटीई संस्थेचे मुख्यालय नवी दिल्ली येथे आहे. या संस्थेची प्रादेशिक कार्यालये पुढील चार विभागांत आहेत-

• जयपूर (राजस्थान)

बेंगलुरू (कर्नाटक) • भुबनेश्वर (ओडिशा)

• भोपाळ (मध्य प्रदेश)

• प्रादेशिक कार्यालयांचा प्रमुख प्रादेशिक संचालक असतो. महाराष्ट्रातील शिक्षक संस्थाना मान्यता देण्याचे व त्यांच्यावर नियंत्रण ठेवण्याचे कार्य संस्थेच्या पश्चिम क्षेत्रीय कार्यालयाकडून केले जाते.

• प्रादेशिक कार्यालये शिक्षक शिक्षण संस्थाना मान्यता देणे, त्यांची तपासणी करणे, नवीन अभ्यासक्रम सुरू करण्यास परवानगी देणे, गुणवत्तेचे नियम न पाळणाऱ्या संस्थाची मान्यता रद्द करणे अशा स्वरूपाची कार्ये करतात.

• भोपाळ (मध्य प्रदेश)

• प्रादेशिक कार्यालयांचा प्रमुख प्रादेशिक संचालक असतो. महाराष्ट्रातील शिक्षक संस्थाना मान्यता देण्याचे व त्यांच्यावर नियंत्रण ठेवण्याचे कार्य संस्थेच्या पश्चिम क्षेत्रीय कार्यालयाकडून केले जाते.

• प्रादेशिक कार्यालये शिक्षक शिक्षण संस्थाना मान्यता देणे, त्यांची तपासणी करणे, नवीन अभ्यासक्रम सुरू करण्यास परवानगी देणे, गुणवत्तेचे नियम न पाळणाऱ्या संस्थाची मान्यता रद्द करणे अशा स्वरूपाची कार्ये करतात.

सीसीआरटी (CCRT)

शिक्षणाला संस्कृतीशी जोडण्याचे महत्त्वाचे कार्य सांस्कृतिक स्रोत व प्रशिक्षण केंद्र (Centre for Cultural Resources and Training- CCRT) ही संस्था करते. या संस्थेची स्थापना केंद्र शासनाने मे, १९७९ मध्ये एका स्वायत्त संस्थेच्या रूपात केली. सीसीआरटी संस्थेच्या स्थापनेत कमलादेवी चट्टोपाध्याय व कपिला वात्स्यायन यांचा महत्त्वाचा सहभाग होता. या संस्थेचा मुख्य उद्देश म्हणजे बालकांना सांस्कृतिक मूल्याचे शिक्षण देऊन त्यांचा भावात्मक व आध्यात्मिक विकास करणे हा आहे. या मुख्य उद्देशासाठी सीसीआरटी संस्थेकडून संस्कृतीवर आधारित विविध शैक्षणिक कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाते. त्यामधून बालकांच्या विचारात स्पष्टता, स्वतंत्रता, सहिष्णुता व संवेदनशीलतेच्या मूल्यांचा विकास घडून येतो.

सीसीआरटी संस्थेची केंद्रे

या संस्थेचे मुख्यालय दिल्ली येथे असून तिची प्रादेशिक केंद्रे उदयपूर, हैदराबाद व गुवाहाटी येथे आहेत.

संस्थेची कार्ये

(१) शिक्षक व विद्यार्थ्यांसाठी भारतीय संस्कृतीवर आधारित प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करणे.

(२) शालेय अभ्यासक्रमात शिल्प व कलेशी संबंधित व्यावहारिक ज्ञानाचा

समावेश करण्यासाठी प्रशिक्षणे व कार्यशाळा आयोजित करणे. (३) भारतातील प्रादेशिक विविधता आणि सांस्कृतिक समृद्धीशी संबंधित जागृती आणि जाणिवेच्या विकासासाठी

या संस्थेमध्ये प्रशिक्षण, संशोधन, विस्तार सेवा. मल्यमापन असे अनेक